

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ ІМЕНІ М. Ф. СУМЦОВА»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІ СУМЦОВСЬКІ ЧИТАННЯ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції
«Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій»,
присвяченої 100-річчю подій
Української революції 1917–1921 років*

18 квітня 2017 р.

Харків
«Майдан»
2017

УДК 069.01 : 745/749 : 929 : 930

ББК 79.1(4УКР)я5 : 63.2/3(4УКР)я5

Д 22

*Друкуються за рішенням науково-методичної ради
Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова,
протокол № 2 від 27 березня 2017 р.*

Редакційна колегія:

О. М. Сошнікова, кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи ХІМ імені М. Ф. Сумцова; *А. О. Фененко*, учений секретар ХІМ імені М. Ф. Сумцова; *В. С. Аксьонов*, кандидат історичних наук, завідувач відділу археології ХІМ імені М. Ф. Сумцова; *В. В. Буличова*, завідувач відділу науково-фондової роботи ХІМ імені М. Ф. Сумцова; *А. В. Панченко*, завідувач відділу науково-методичної роботи ХІМ імені М. Ф. Сумцова; *О. П. Стівак*, завідувач відділу науково-освітньої роботи ХІМ імені М. Ф. Сумцова; *І. П. Шевцов*, завідувач відділу науково-інформаційних технологій та маркетингу ХІМ імені М. Ф. Сумцова.

Рецензенти:

С. М. Куделко, кандидат історичних наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, заслужений працівник культури України, директор Центру краєзнавства при Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна

С. І. Посохов, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, заслужений працівник освіти України

Д 22 **Двадцять** треті Сумцовські читання : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», присвяченої 100-річчю подій Української революції 1917–1921 років, 18 квітня 2017 р. / Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова. — Х. : Майдан, 2017. — 298 с.

ISBN 978-966-372-704-2.

До збірника увійшли матеріали доповідей і повідомлень з проблем музейної справи, збереження та популяризації історико-культурної спадщини краєзнавців, співробітників музеїв, викладачів, аспірантів та студентів ВНЗ України, які брали участь у науковій конференції «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», що проходила у рамках ХХІІІ Сумцовських читань.

Для музейних фахівців, істориків, працівників культури, краєзнавців, студентів вищих і середніх навчальних закладів.

УДК 069.01 : 745/749 : 929 : 930
ББК 79.1(4УКР)я5 : 63.2/3(4УКР)я5

© Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, 2017

© Шевцов І. П., художнє оформлення, 2017

ISBN 978-966-372-704-2

ВІД ПРИВАТНИХ ЗБІРОК ДО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ПРИВАТНОГО КОЛЕКЦІОНУВАННЯ

Дейнеко Сергій Миколайович
ст. науковий співробітник відділу
науково-експозиційної роботи ІІ
ХІМ імені М. Ф. Сумцова

Колекціонування, як попередник музейництва, своїм корінням уходить у сиву давнину. Ще у II-му тисячолітті до нашої ери в м. Ур писарі збирали глиняні таблички з клинописними текстами. Згодом ці зібрання склали основу приватних та царських бібліотек [13. с. 13]. Традиція передавати свої колекції у державну власність збереглася серед шанувальників старовини і донині. Так, дякуючи їм у Білорусі створили Музей історії приватного колекціонування. Установу відкрили, як філіал Вітебського обласного краєзнавчого музею 22 липня 1993 р. на основі приватного зібрання відомого білоруського колекціонера Івана Даниловича Галькевича [9]. У 2016 р., музей знову відкрив свої двері для відвідувачів після реекспозиції. Нині у його залах можна побачити не тільки предмети з колекції І.Д. Галькевича, а також з приватних зібрань Антона Рафаїловича Бродовського та Вацлава Петровича Федоровича [7].

Історіографія питання є доволі насиченою, це перш за все роботи працівників Вітебського обласного краєзнавчого музею, а також статті у засобах масової інформації Білорусі [9, 10, 2, 11, 7, 6, 4, 3, 1, 12]. Але всі вони висвітлюють окремі епізоди пов'язані з діяльністю Музею історії приватних колекцій. Так, зокрема, у вищезгаданих публікаціях показана історія виникнення та доля колекцій — А.Р. Бродовського і В.П. Федоровича окремо від зібрання яке належало І.Д. Галькевичу. Тобто, немає цілісного дослідження присвяченого даному закладу культури. Саме це і надає актуальність нашому дослідженню.

Метою роботи є вивчення приватних збірок та створеного на їхній основі музею.

Колекція В.П. Федоровича є однією з найвідоміших у Білорусі. Її творець і власник народився в Могильові у 1848 р., згодом отримав юридичну освіту в Московському університеті. З 1872 р. він державний службовець у Міністерстві юстиції, займав посади слідчого, подкуратора, члена суду. Особливості роботи надавали В.П. Федоровичу можливість бути у різних куточках Російської імперії, наприклад, в Саратові, Царицині (нині — м. Волгоград, Росія), Єревані. Саме на Кавказі він захопився історією, а пере-

їхавши у 1884 р. до Вітебська, де він отримав посаду у місцевому окружному суді, почав займатися колекціонуванням, яке на той час стало модним серед заможних верств населення. Тим більше, що статус і статки дозволяли ввійти до кола шанувальників старовини. Вацлав Петрович вважався одним із кращих судейських ораторів у Вітебську та прилеглих губерніях. У 1887 р. його делегували на I-й з'їзд польських юристів та економістів до Кракова. З 1893 р. він депутат Вітебської міської думи, а у 1905 р. представляв губернію на Всеросійському з'їзді адвокатів у Петербурзі [2].

Одночасно зі справами державними В.П. Федорович брав активну участь у громадському житті регіону, захоплювався історією Вітебщини, обіймав посаду заступника голови Вітебської архівної комісії, був членом-кореспондентом Краківської Академії наук і Товариства краєзнавців у Варшаві. Він став ініціатором та засновником Благодійного Католицького товариства у Вітебську, яке видавало свій краєзнавчий збірник «Z okolic Dzwiny» («По околицях Двіни»).

Формування колекції ішлося декількома шляхами. Займаючись юридичною практикою В.П. Федорович частину своїх гонорарів отримував предметами старовини, одночасно проводячи приватні поїздки по невеликим містечкам і селам Вітебської, Мінської, Могилівської і Віленської губерній, де він скуповував старовинні речі у поміщиків, селян та артефакти з розкопаних курганів. Також він придбав у місцевих колекціонерів — К.К. Бергнера, М.Ф. Кустинського, А.С. Плятера частину їхніх збірок. Колекцію умовно можна розділити на декілька груп: археологічну, нумізматичну, твори літератури, давні грамоти, нагороди, сфрагістику, масонські знаки і особливо етнографія. Відповідно побут селян та міщан Білорусі у XVIII–XIX ст. добре презентовано [2].

На її базі В.П. Федорович у 80-х рр. XIX ст. створив у Вітебську приватний музей. Він розташувався у чотирьох кімнатах, для експонування предметів замовили спеціальні вітрини та шафи. Освітлення, для зручності огляду, в експозиції було природним і проникало у приміщення через скляну стелю. Установа користувалася у міщян популярністю, яка збереглася і після смерті її засновника у 1911 році.

Жовтневий переворот у Петрограді в 1917 р., започаткував період турбулентності на теренах колишньої Російської імперії. У 1920 р. спадкоємці В.П. Федоровича вимушені були передати колекцію Петроградському обласному відділу охорони пам'яток старовини, але до міста на Неві вона не потрапила, залишилася на Батьківщині, де нею опікувалася Вітебська губернська комі-

сія з охорони пам'яток старовини та предметів мистецтва. Але турбота вищезгаданої комісії не принесла ніякої користі, через реквізицію радянською владою приміщення музею зібрання вимушено розділили на три частини, які зберігалися в будинку вдови М.П. Браун-Федорович, родичів та в костьолі Св. Антонія. 1921 р. виявився доленосним, права на колекцію заявили — Литовська республіка та Археологічний інститут (Москва), але як не дивно в нагоді стала Комісія з вилучення церковних цінностей на користь голодуючих, у звіті якої є хибний запис: «...золота, сребра, драгоценних камней не имеется». Невдовзі місцева влада доручила вітебському історику В.Г. Краснянському каталогізувати колекцію В.П. Федоровича та підготувати музей до відкриття. Ця робота тривала два роки і закінчилася у травні 1923. Згідно з інвентарними книгами складеними В.Г. Краснянським колекція нараховувала 5 тис. предметів, серед яких налічувалося чимало раритетів, зокрема, масонська збірка періоду XVIII–XIX століття. До неї входили: 1. Масонська література видана російською, польською, німецькою, французькою мовами. Серед них «Конституція вільних каменярів у Польщі» та «Книга обрядів 2-го ступеню»; 2. Масонські відзнаки російських та польських лож; 3. Спільні для всіх масонських лож символи: знаки майстра, який керує ложею — кинджал, сокира, циркуль, кістяний ключ; знаки учнівського ступеню — лопаточка. Всього 157 предметів пов'язаних з історією масонства. У 1923 р. приватний музей В.П. Федоровича отримав назву — Музей Білорусько-Польської старовини, але невдовзі, у 1924 р., його передали до новоствореного Вітебського відділення Білоруського державного музею, який вважається попередником Вітебського обласного краєзнавчого музею.

Непоправних втрат колекція В.П. Федоровича зазнала у роки Другої світової війни. Влітку 1941 р. її евакуювали до Саратова звідки значна її частина не повернулася. Нині у Музеї історії приватного колекціонування зберігається лише близько 200 предметів з колекції Вацлава Петровича Федоровича [2].

Другою складовою Музею стала колекція Антона Рафаїловича Бродовського, який народився у жовтні 1859 р. у с. Петронішки поблизу м. Зарасай (Литва). На відміну від Вацлава Федоровича, він походив з неможливої родини, але завдяки наполегливості і працьовитості досяг чималих висот у кар'єрному зростанні — управляючий цегляним заводом, інженерно-технічний працівник на будівництві фортеці у Ковно (нині — м. Каунас, Литва), військового порту у Лібаві (нині — м. Лієпая, Латвія), згодом перейшов на службу до Військово-інженерного управління, яке знаходилося

у Вільно (нині — м. Вільнюс, Литва). Пристрасть до колекціонування проявилася у Антона Рафаїловича ще в юні роки, але саме під час роботи на ниві інженера-будівельника, яка тривала 37 років, він зміг сформувати своє зібрання. Під час проведення земляних робіт А.Р. Бродовський знаходив чимало цікавих артефактів у царині палеонтології, мінералогії і нумізматики. Також, чималу частину своїх прибутків він витрачав на придбання предметів старовини, серед них — монети, годинники, фарфор, документи. На початок ХХ ст. збірка стала настільки великою, що власник задумав відкрити приватний музей. Мрія здійснилася у 1906 р., коли на вул. Завальній у Вільно розпочав свою роботу Музей старовини та художньої промисловості. У залах налічувалося 100 вітрин в яких експонувалося 20 тис. предметів. Вхідний квиток коштував 15 копійок. Нажаль у 1915 р. А.Р. Бродовський вимушений був залишити не тільки Вільно, але і частину своєї колекції та разом з Військово-інженерним управлінням евакуюватися до Вітебська, де він невдовзі звільнився зі служби і присвятив себе музейній справі [11].

Сплеск культурного життя у Вітебську в 1918 р., пов'язують з його уродженцем Марком Шагалом, який на той час займав посаду губернського уповноваженого у справах мистецтва. Планувалося створити Вітебський губернський народний музей, однак замість одного музею створили два — Вітебський губернський музей (з 1924 р. — Вітебське відділення Білоруського державного музею) та Музей сучасного мистецтва. Згідно з рішенням губвіно (губернського відділу народної освіти) директором новоствореної установи призначили Антона Рафаїловича Бродовського, який погодився передати до музею свою колекцію. Він керував закладом до 1925 р., коли його перевели на посаду наукового співробітника [11].

Значна частина його зібрання складалася з нумізматики, сфрагістики та різноманітних медалей. Так, зокрема, він був власником 77 печаток, які у ХVІІІ–ХІХ ст. належали духовним персонам і костьолам у Гродно, Білостоку, Полоцьку. Проте, лише одна з них дійсно є рідкісною, це печатка тестя М. Шагала, власника ювелірного магазину Ш.Н. Розенфельда. Наприклад, тільки польська частина нумізматичної колекції налічувала 2 тис. 971 монету. У роки Другої світової війни частину предметів було втрачено. Так, згідно з підрахунками, Вітебський обласний краєзнавчий музей втратив приблизно 30% музейного фонду [11, 4].

Третьою і основною частиною фондів Музею історії приватного колекціонування стала збірка Івана Даниловича Галькеви-

ча. За фахом він був ветеринарним лікарем, а за покликанням музейником. Його колекція складалася переважно з монет, жетонів і пам'ятних медалей. У власній двокімнатній квартирі він створив невеликий домашній музей в якому проводив екскурсії для всіх бажаючих. Серед його друзів та шанувальників ми можемо знайти — поета, прозаїка К. Симонова, одного із засновників російського футуризму художника Д. Бурлюка, білоруського поета Я. Купалу. Та найбільше, Іван Данилович цінував добрі відносини з Іваном Георгієвичем Спаським, завідуючим відділом нумізматики Ермітажу, який приїхав у Вітебськ на його запрошення. Свій перший дар рідному місту він зробив ще у 1927 році. Після смерті колекціонера у 1976 р., згідно з заповітом, його вдова передала понад 7 тис. предметів до Вітебського обласного краєзнавчого музею. Одним з найбільш оригінальних предметів даної збірки є російська монета номіналом 2 копійки, якою, згідно з легендою, розрахувався О.С. Пушкін з чоботарем Топорковим у Пскові за ремонт черевика. Більше 100 років вона зберігалася у його нащадків, доки її не подарували І.Д. Галькевичу [7].

У 1993 р. відкрив свої двері для відвідувачів перший та єдиний у Білорусі Музей історії приватного колекціонування, який є філіалом Вітебського обласного краєзнавчого музею. Він розташовувався у будинку колишнього керівника Поземельно-селянського банку і був закритий на реекспозицію у 2012 р., після того як особняк забрали під потреби Вітебського обласного виконавчого комітету. З того часу колекція зберігалася у фондах обласного краєзнавчого музею [5, 8]. Оновлений музей розташувався у старовинній будівлі, яку у 1898 р. построїли як електростанцію для потреб трамвайного господарства міста [7]. Роботи по переобладнанню тривали 4 роки і коштували платникам податків 4,4 млрд. білоруських рублів (неденомінованих) та додатково, ще 700 млн. на оновлення експозиції. На початку вересня 2016 р. музей знову розпочав свою роботу [3]. Структурно він розділений на 4 складових, колекції: 1. В.П. Федоровича; 2. А.Р. Бродовського; 3. І.Д. Галькевича; 4. Окремий зал для тимчасових виставок. Перевага надається власникам приватних збірок [3].

У підсумку можна зазначити, що перший на теренах Білорусі Музей історії приватного колекціонування пройшов шлях від неофіційних зібрань предметів старовини і недержавних аматорських музеїв до сучасної установи з цікавою структурою і колекцією. Цей шлях подолано не дивлячись на всілякі ревізії та злидні 20–30-х рр. ХХ ст., катастрофічну для європейських музеїв

Другу світову війну і часом, м'яко кажучи, не зрозумілу позицію місцевих чиновників, які розчерком пера можуть забрати для своїх потреб будівлю закладу культури.

Джерела та література

1. Абрамова И. Музейное собрание В.П. Федоровича в Витебске [Текст] / И. Абрамова // Беларуская-руская культурнае ўзаемаддзеянне канца XIX — пачатку XX ст.: матэрыялы навук. канф. прысвеч. 150-годдзю з дня нараджання І.Я. Рэніна і 100-годдзю знаходжання мастака на Беларусі / рэдкал.: В. Сяргеева [і іншы]. — Віцебск, 1995. — С. 64–65.
2. Баханова Л. Витебская коллекция [Текст] / Л. Баханова // Банкоўскі веснік. — 2010. — № 3. — С. 15–19.
3. Князева Е. Витебский музей истории частного коллекционирования переехал в туристический центр города [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.belta.by/culture/view/vitebskij-muzej-istorii-chastnogo-kolleksionirovanija-perehal-v-turisticheskij-tsentrgoroda-208576-2016/>
4. Коллекции музея города [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.ratusha-vit.by/uslugi/kollekcii-muzeya>
5. Крученкова О. Раритеты переехали [Текст] / О. Крученкова // Советская Белоруссия. — 2016. — № 171 (25053).
6. Музей частного коллекционирования [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://michk.vitebsk.museum.by/>
7. Пукшанский А. Что посмотреть в музее истории частного коллекционирования? [Текст] // Звязда. — 2016. — 10 марта.
8. Серабро С. В Витебске возобновил работу единственный в Беларуси музей частных коллекций [Текст] / С. Серабро // Народныя навіны. — 2016. — 6 сентября.
9. Хруцкая Н. Коллекция И.Д. Галькевича [Текст] / Н. Хруцкая // Банкоўскі веснік. — 2006. — № 2. — С. 66–67.
10. Шишанов В. Клады в музейных собраниях Витебска, 1868–1941 гг. [Текст] / В. Шишанов // Банкоўскі веснік. — 2016. — № 3. — С. 46–50.
11. Шишанов В.А. Музей и нумизматическая коллекция А.Р. Бродовского [Текст] / В.А. Шишанов // 90 год Віцебскаму абласному краязнаўчаму музею. Матэрыялы навуковай канферэнцыі. Віцебск, 30–31 кастрычніка 2008 г. — Мінск: Медыант, 2009. — С. 184 — 199.
12. Шишанов В.А. Витебский музей современного искусства: история создания и коллекции (1918–1941) [Текст] / В.А. Шишанов. — Минск: Медисонт, 2007. — 143 с.
13. Юренева Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы. — 2-е изд. [Текст] / Т.Ю. Юренева. — М.: Академический Проект, 2004. — 560 с.